

Рівненська обласна рада

Управління культури і туризму Рівненської облдержадміністрації

Історико-соціологічний факультет

Рівненського державного гуманітарного університету

КЗ «Культурно-археологічний центр «Пересопниця» РОР

АРХЕОЛОГІЧНІ ЗОШИТИ З ПЕРЕСОПНИЦІ

ВИПУСК 6

ПЕРЕСОПНИЦЯ ● 2018

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

УДК 902 (477. 81)

А - 874

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
КЗ «Культурно-археологічний центр «Пересопниця» РОР*

Редакційна колегія

Прищепя Б. А.,	к.і.н.	–	голова редколегії
Войтюк О. П.		–	відповідальний секретар
Панишко С. Д.	к.і.н.	–	член редколегії
Пшеничний Ю. Л.	к.і.н.	–	член редколегії
Луц В. Д.		–	член редколегії
Морозова О. В.		–	член редколегії

Археологічні зошити з Пересопниці.

А - 874 Зб. наук. праць. Вип. 6. Матеріали науково-практичної конференції «Нові дослідження пам'яток археології на Волині» / За ред. Б. А. Прищепи. – Пересопниця : Дятлик М., 2018. – 201 с.
ISBN

У збірнику вміщено матеріали науково-практичної конференції «Нові дослідження пам'яток археології на Волині», яка відбулася 15-16 листопада 2018 р.

Статті присвячені проблемам археології давньоруського міста Пересопниці, зокрема, та Волині в цілому. Опубліковано нові матеріали та результати археологічних досліджень на території краю.

Для археологів, істориків, краєзнавців та всіх шанувальників давньої історії Волині.

УДК 902 (477. 81)

Відповідальний за випуск

Іван Солодуха

Комп'ютерна верстка та дизайн

Віктор Луц, Ольга Морозова

Художнє оформлення обкладинки, обробка ілюстрацій

Віктор Луц

На обкладинці - металева печатка княжої доби.

Зберігається у фондах Культурно-археологічного центру «Пересопниця»

ISBN

© КЗ «Культурно-археологічний центр
«Пересопниця» РОР

Юрій
Долженко
Київ
Тарас Верба
Луцьк

**АРХЕОЛОГІЧНО-
АНТРОПОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
НЕКРОПОЛЯ
XVI–XVII ст.
У СЕЛІ БУЯНИ НА ВОЛИНІ**

Протягом польових сезонів 2016–2017 рр. експедиція Волинського краєзнавчого музею проводила дослідження багатошарової пам'ятки Буяни – 8 в Луцькому районі Волинської області.

Перша згадка про Буяни датується 1455 р., коли волинський зем'янин Яків Война Немирович записав село своїй дружині, котра по смерті чоловіка віддала населений пункт князеві Чорторийському. Пізніше село належало луцьким православним єпископам. Згідно з ревізією луцького замку 1545 р., луцький єпископ разом з зем'янами Затуницькими та Окоринським зобов'язувався утримувати дві городні в луцькому замку. Частина села належала вірменському роду Крабанів, котрі також мали обов'язок утримувати одну замкову городню [9, с. 137, 149, 151]. У 1577 р. Буяни належали до торчинського замку воеводи Дорогостайського, котрий платив з села від 9 димів і 6 городників. У реєстрі 1583 р. Буяни згадано серед маєтків православного луцького єпископа. 1650 р. луцький єпископ мав там 30 димів. Пізніше село належало Пражмовським, Тарновським і Морштинам [12, с. 150–151].

У районі с. Буяни налічується 15 нині відомих науці пам'яток археології, описаних у монографії «Пам'ятки Луцького району Волині» М. М. Кучинка та О. Є. Златогорського [8, с. 181–184].

Археологічні роботи. Археологічні обстеження на території с. Буяни проводили в 1980–1990-х рр. Г. В. Охріменко, М. М. Кучинко, В. М. Конопля, В. І. Івановський та у 2000-х рр. працівники ДП «Волинські старожитності»

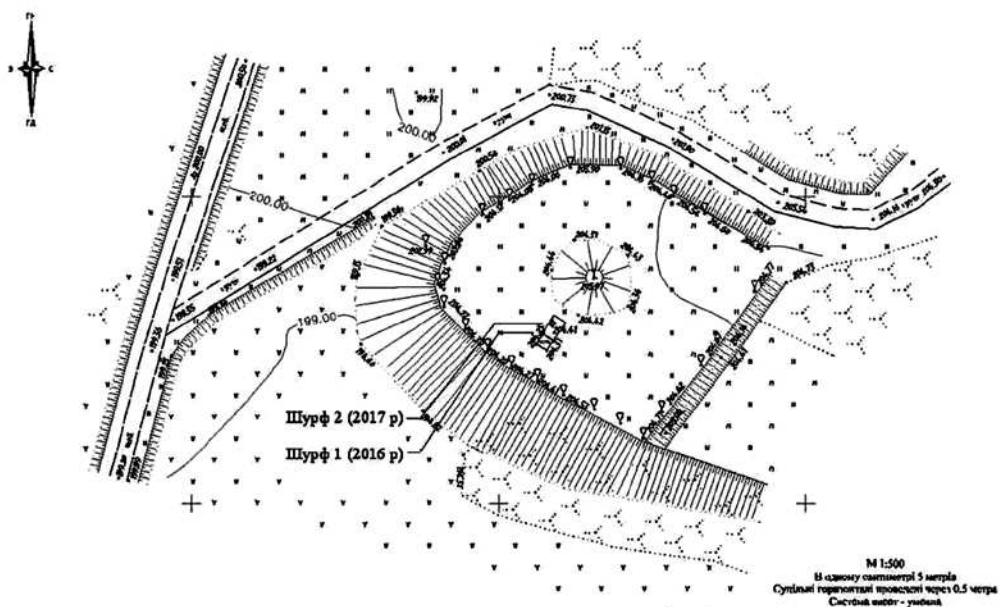

Рис. 1. План пам'ятки Буяни-8

в рамках наукової археологічної експертизи [8, с. 181–184]. У 2016–2017 рр. археологічні розвідки на пам'ятці Буяни-8 проводила експедиція Волинського краєзнавчого музею. Під час досліджень встановлено, що пам'ятка багаточасова, включає культурні шари епохи бронзи (тшинецько-комарівська культура), давньоруського періоду (XI–XIII ст.), литовсько-польського часу (XVI–XVII ст.).

Пам'ятка розміщена в північно-східній частині села, близько 350 м на південь від кладовища та близько 100 м на північний схід від мосту. Розташована на мисі першої надзаплавної тераси р. Серна, лівої притоки р. Стир і відноситься до басейну Дніпра в межах Волинської височини. Із заходу та півночі пам'ятка обмежена болотистою низиною, з півдня – заплавою р. Серна, а зі східної, напільної, сторони – ровом. Приблизна площа – 0,3 га.

В праці В. М. Коноплі та В. І. Івановського пам'ятка описана як курган невідомого часу на мисі першої надзаплавної тераси р. Серна. Під час досліджень було встановлено, що курган, імовірно, насипали місцеві мешканці в пам'ять про церкву, яка діяла тут до початку XX ст.

Під час досліджень експедиції Волинського краєзнавчого музею у 2016–2017 рр. було встановлено, що курган розміщений на мисовому пагорбі

заввишки 6 м над рівнем заплави. Мисовий пагорб в основі має розміри 55×50 м. На схилах пагорба з півдня, заходу та північного заходу помітні сліди ескарпування, а зі східної (напільної) сторони мисовий пагорб перерізаний ровом завширшки 1,5 м та завглибшки до 0,6 м, значною мірою знівельованим наслідок змивання ґрунту. Ознак валів не виявлено. Мисовий пагорб має плаский майданчик розмірами 30×35 м. По центру – курган діаметром близько 10 м та заввишки близько 1 м (рис. 1). В ході досліджень 2016 р. в південній частині пам'ятки було закладено розвідковий шурф № 1 розмірами 2 × 2 м.

Стратиграфія: 1) 0–0,05 м – дерн з гумусованим суглинком; 2) 0,05–0,6 м – темний гумусований суглинок з незначними вкрапленнями перепаленої глини та перетлілої деревини, в якому траплялися фрагменти кераміки періоду Київської Русі й людські кістки без збереженого анатомічного укладу; 3) 0,6–0,8 м – світло-сірий суглинок, в якому також траплялись матеріали періоду Київської Русі (уламки кружальних горщиків і торгова плomba до рогицького типу), бронзовий перстень з орнаментом у формі хреста й численні людські рештки без збереженого анатомічного укладу; 4) 0,8–0,95 м – порушений передматериковий шар, у якому виявлено анатомічно збережене інвентарне поховання (пох. № 1); 5) нижче – материкова глина.

Поховання № 1. Скелет розташовувався горілиць, у випростаному положенні. Руки, ймовірно, були складені над тазом. На фаланговій кістці виявлено бронзовий щитковий перстень з рослинним орнаментом, під похованням знайдено монету – солід Густава Адольфа. За знайденими речами та за положенням скелета можна припустити, що поховання відноситься до XVII ст.

У ході досліджень 2017 р. було закладено шурф № 2, який став продовженням шурфу № 1 у північному напрямку. Через особливості топографії орієнтування шурфу за сторонами світу дещо зміщене, що зафіксовано на плані. Розміри шурфу – 2×4 м.

Стратиграфія: 1) 0–0,05 м – дерн з гумусованим суглинком; 2) 0,05–0,50 м – темний гумусований суглинок з незначними вкрапленнями перепаленої глини, в шарі виявлено частково збережені безінвентарні поховання № 2 та № 3; 3) 0,50–0,65 м – порушений передматериковий шар; 4) нижче – материкова глина, в якій зафіксовано сліди ще чотирьох могильних ям.

Поховання № 2. Рівень виявлення – 0,3 м, приблизні розміри ями – 1,0×0,4 м. Містилось у культурному шарі, контурів ями зафіксувати не вдалося. Поховання частково збережене, інгумаційне, безінвентарне. Скелет

Рис. 2. Буяни-8. Шурф №2, поховання №2

розташовувався горілиць, у випростаному положенні, головою на захід. Положення рук та ніг зафіксувати не вдалось.

Поховання № 3 (рис. 2). Рівень виявлення – 0,6 м, приблизні розміри ями – 1,1×0,3 м. Містилось у культурному шарі, контурів ями зафіксувати не вдалося. Поховання частково збережене, інгумаційне, безінвентарне. Скелет розташовувався горілиць, у випростаному положенні, головою на захід. Положення рук та ніг зафіксувати не вдалось.

Поховальна яма № 4. Містилась у південно-східній частині шурфу. Розміри ями – 0,80×0,30 м, південний та східний краї ями виходили за межі шурфу. Рівень виявлення – 0,65 м, глибина від рівня виявлення – 0,25 м. У ямі виявлено три людських черепи без кістяків. На дні ями виявлено монету – півгрош Сигізмунда Августа XVI ст.

Поховальна яма № 5. Містилась у східній частині шурфу. Розміри ями – 1,1 ×0,8 м, східний край ями виходив за межі шурфу. Рівень виявлення – 0,65 м, глибина від рівня виявлення – 0,15 м. У східній стінці шурфу, в межах ями № 4, виявлено людський череп без кістяка.

Поховальна яма № 6. Містилась у північній частині шурфу. Розміри ями – 1,1×0,9 м, північний край ями виходив за межі шурфу. Рівень виявлення – 0,65 м, глибина від рівня виявлення – 0,35 м. У заповненні ями виявлено поодинокі кістки людського походження.

Поховальна яма № 7. Містилась у центральній частині шурфу. Розміри ями – 1,1×0,9 м, західна частина ями виходила за межі шурфу. Рівень виявлення – 0,65 м, глибина від рівня виявлення – 0,20 м. В ямі виявлено інгумаційне поховання, основна частина якого виходила за межі шурфу, тому було прийнято рішення законсервувати його до наступного польового сезону.

Матеріали, отримані під час досліджень 2016–2017 рр., досить бідні й представлені керамічним, нумізматичним комплексами та виробами з металу. Керамічний комплекс складається з фрагментів кераміки Київської Русі (XI–XII ст.), фрагмента вінця горщика римського часу; фрагмента горщика епохи бронзи (тшинецько-комарівська культура). Нумізматичний комплекс представлений дводенарієм Сигізмунда Августа (1566 р.), півгрошем Сигізмунда Августа (1548–1572 рр.), солідом Густава Адольфа (1611–1632 рр.), солідом Яна II Казимира (1648–1668 рр.). Металеві вироби: свинцева торгова пломба дорогичинського типу, два бронзових щиткових персня з орнаментом, які можна датувати XV–XVII ст., цвях Т-подібної форми, за аналогіями датується XVI–XVIII ст., фрагмент хрестика XVIII ст.

Загалом у ході досліджень 2016–2017 рр. було розкрито площу 12 кв. м та досліджено шість поховальних ям, ще одне поховання законсервовано. Попередньо за виявленими матеріалами некрополь можна датувати XVI–XVII ст.

Методика і матеріали антропологічних досліджень. Всього по населених пунктах Буяни з розкопок Т. Верби та за 2017 р. отримано 4 черепа XVII ст. (та їх фрагменти), придатних для краніометричного дослідження (2 чоловічих та 2 жіночих) (табл. 1, 2).

Статеві-вікові визначення й вимірювання антропологічного матеріалу проводилися в Інституті Археології НАН України. Черепа було виміряно за стандартною краніологічною методикою, де за Рудольфом Мартіном [17] вказувалася нумерація ознак, а назомалярний та зигомаксиллярні кути горизонтального профілювання обличчя вираховувалися за допомогою номограми [1, рис. 14, с. 55]. Краніометрична точка лямбда визначалася за методом L. H. D. Vuxton та G. D. Morant [15]. Для оцінки вимірювальних ознак використовувались таблиці з межами середніх величин ознак,

Таблиця 1.

Перелік та збереженість краніологічного матеріалу із села Буяни за 2017 рік.

№ п/п	Серія, та місце знаходження	№ поховання	Датування, ст.	Стать	Збереженість кісток (1–4 бали)	Репрезентативність	Морфологічний вік
2017 рік.							
1.	Буяни	1	XVI–XVII	♀	++++	cran	30–40
2.	Буяни	2	XVI–XVII	♀	++++	Cran, mand	40–50
3.	Буяни	3	XVI–XVII	♂	++++	cran	25–35
4.	Буяни	4	XVI–XVII	♂	++	calvfr.	20–27

які склав Г. Ф. Дебец [1]. Стать похованих визначалася за особливостями будови черепа, тазових кісток, де це було можливо, залучався посткраніальний скелет. Комплексно за ознаками на черепі, черепних швах, зубах встановлювався вік [14; 18; 19].

Також для характеристики краніологічної серії з Буянів було використано методику д.і.н. О. Г. Козінцева, яка відноситься до однієї з галузей расознавства – етнічної краніоскопії [16]. При інтерпретації даних використано комп'ютерні програми, які створили А. Г. Козінцев 1993 р., а також А. В. Громов 1996 р. Перелік опрацьованого матеріалу наведено в табл. 1, 2.

Поховання № 1 з шурфу № 2. Череп жовто-коричневого кольору, добре збережений. Характеризується помірно розвинутим надпереніссям, слабо вираженими соскоподібними виростками. Потиличний горб відсутній. Збереглася нижня щелепа. За морфологічними ознаками (форма орбіт, м'язовий рельєф, розміри, форма тазових кісток) визначено, що кістяк належить жінці. Внутрішні шви облітеровані, на зовнішніх почалась облітерація, зуби стерті помірно (3+ балів). Визначено, що жінці на час смерті було 30–40 років. Форма черепної коробки у вертикальній нормі наближається до пентагоноїдної.

Краніометрія. Поздовжній, поперечний та висотний діаметри черепної коробки середніх розмірів. За черепним індексом (78,5) він виразно мезокранний (табл. 2). Відношення висоти черепа до поздовжнього діаметра (75,6) вказує на високу черепну коробку (гіпсікранія), відношення висоти до поперечного діаметру черепної коробки (96,3) – на помірно ви-

Рис. 3. Череп № 2 жінки 40–50 років із Буянів, стрілка вказує на супромастоїдальну ямку

сокий череп (метріокранія). Вушна висота за абсолютними розмірами мала (106,6). Довжина основи черепа помірна. Горизонтальна окружність через краніометричну точку офріон помірна. Лобна кістка помірних розмірів як у фронтальній площині, так і в дорсальній частині. Лобна хорда відноситься до дуже малого класу. Потилиця широка (110,0 мм), випнута добре.

Обличчя за абсолютними розмірами помірно широке (124,5 мм) і помірної висоти (66,5 мм), за верхнім лицевим покажчиком (53,4) – помірно широке (мезен). На верхньому рівні обличчя профільоване помірно (143,5°), а на середньому – сильно (125,0°).

Орбіти помірної ширини й висоти, індекс (81,8) вказує на їх помірну висоту в цілому (мезоконхія). Ніс помірної висоти і малої ширини. Відносна ширина носа (43,9) вказує на те, що він вузький (лепторинія). Нижній край грушоподібного отвору має гостру форму (anthrop). Симотичний індекс великий (44,6), перенісся характеризується як високе. Дакріальний покажчик великий, що вказує на високе перенісся загалом. Кут випинання носа щодо рівня профілю обличчя помірний (23,0°). Носовий шип розвинутий добре (4 бали). Іклова ямка дуже глибока.

Етнічна краніоскопія [7]: надорбітних отворів (Foramina supraorbitale) на жіночому черепі немає з обох боків. Піднебінний поперечний шов з обох сторін зафіксовано як варіант (Ia). Задньовиличний шов (ЗВШ) відсутній як праворуч, так і ліворуч. Клиноподібний верхньощелепний шов не простежується з чотирьох сторін. Підорбітний візерунок з обох боків виявлено як форму II. В нижній частині лямбдоподібного шва (Ossa Wormiisuturae lamdoideae-L₃) вормієва кісточка відсутня обабіч.

Краніофенетика [10; 13]. На жіночому черепі було зафіксовано тільки трифенетичних ознаки з 37. Подаємо їх перелік в анатомічному порядку:

– NORMA LATERALIS: на обох вилицях зафіксовано виступ – Spin a processus frontalis ossis zygomatici. Праворуч виявлено поодинокі кістки лускоподібного скроневого шва (Ossa Wormiisuturae squamosae).

– NORMA BASILARIS: форма поперечного піднебінного шва (Sutura palatina transversa) – увігнута. Torus palatinus відсутній.

Поховання № 2. Череп жовто-коричневий, добре збережений, збереглася нижня щелепа. Він характеризується слабо розвинутим надпереніссям, слабо вираженими соскоподібними виростками та відсутністю потиличного горба. За морфологічними ознаками (форма орбіт, м'язовий рельєф, розміри, форма тазових кісток) визначено, що кістяк належить жінці. Внутрішні

шви облітеровані, стертість зубів сильна (5, 5+). Встановлено, що жінці на час смерті було 40–50 років.

Краніометрія. Поздовжній діаметр черепної коробки малий, поперечний – великий. Висотний діаметр від краніометричної точки базіон – середній, на межі з великими абсолютними розмірами. За черепним індексом (87,8) він виразно брахікранний (табл. 2). Вушна висота за абсолютними розмірами мала (105,9). Відношення висоти черепа до поздовжнього діаметра (79,3), вказує на високу черепну коробку (гіпсікранія), відношення висоти до поперечного діаметру черепної коробки (90,3) – на низький череп (тайпенокранія). Довжина основи черепа помірна. Лобна хорда відноситься до малого класу. Потилиця широка (111,0 мм), випнута слабо. Горизонтальна окружність через краніометричну точку офріон помірних розмірів за світовими стандартами [1, табл. 10, с. 121]. Форма черепної коробки у вертикальній нормі наближається до сфеноїдної.

Обличчя за абсолютними розмірами вузьке (121,9 мм), на межі з помірними даними. Верхня висота дуже мала, що властиво населенню міста Луцьк XVII–XIX ст. [4, с. 111–123; 6, с. 368–386]. За верхнім лицевим індексом (49,1) обличчя широке (еуріен). Профілювання його помірно на верхньому рівні (144,9°) і сплющене – на середньому (136,5°). Орбіти вузькі й дуже низькі, індекс (78,8) вказує на їх помірну висоту загалом (мезоконхія). Симотичний індекс великий (46,3), таким чином, перенісся – високе. Дакріальний показчик також великий (Табл. 2). Кут випинання носа щодо рівня профілю обличчя дуже великий (30,0°). Носовий шип розвинутий помірно (3 бали). Глибина іклової ямки велика. Нижній край грушоподібного отвору гострий (anthrop).

Етнічна краніоскопія. Надорбітний отвір (Foraminasupraorbitale (НО)) є лише праворуч. Вормієва кісточка присутня з правого боку й відсутня з лівого боку нижньої частини лямбдоподібного шва (Ossa Wormiisuturaelamdoideae – L₃). Клиноподібний верхньощелепний шов є як у дорсальній частині, так і у фронтальній з обох сторін. Задньовиличний шов (ЗВШ) виявлено як праворуч, так і ліворуч. Піддорбітний візерунок з обох сторін виявлено як форму II. Піднебінний поперечний шов з правого боку зафіксовано як варіант (IIa), з лівого – (Ia). Отже, на черепі проявилися відразу чотири східні ознаки. В поєднанні з брахікранним черепом та сплющеним на середньому рівні обличчям, можна стверджувати, що перед нами – європеїдний череп з сильною монголоїдною домішкою (метис).

Краніофенетика. На жіночому черепі з Буянів, поховання 2, було зафіксовано 11 фенетичних ознак:

– NORMA FACIALIS: надправою орбітою зафіксовано один отвір (Foramensupraorbitale), ліворуч є лобний отвір (Foraminafrontale). На обох виличних кістках зафіксовано залишки розділення швом навпіл (Oszygomaticumbipartitum).

– NORMA LATERALIS: на обох вилиця хвиявлено виступ – Spinaprocessusfrontalisossiszygomatici. Ліворуч присутня неповна міжскронева кістка в районі птеріону (Osepiptericum).

– NORMA OCCIPITALS: На соскоподібній кістці з обох сторін виявлено рідкісну ознаку (супромастоїдальна ямка), яку М. М. Герасимова та Д. В. Пежемський описали 2005 р. [5, с. 29–30] та повторно 2012р. [11, рис. 1, с. 43]. Це невеликі ямки прямо над соскоподібними виростками під лінією(або на лінії) виличної дуги, симетрично з обох сторін (рис. 3).

В нижній частині лямбдоподібного шва L_3 (OssaWormiisuturaelamdoideae – L_3) присутня одна вормієва кісточка з правої сторони.

– NORMA BASILARIS: форма поперечного піднебінного шва (Suturapalatinatransversa) – ламана. Toruspalatinus відсутній.

Поховання № 3. Череп жовто-коричневий, добре зберігся. Нижня щелепа відсутня. Він характеризується помірно розвинутим надпереніссям, середніми соскоподібними виростками. Потиличний горб розвинутий слабо. За морфологічними ознаками встановлено, що череп належить чоловікові. Внутрішні та зовнішні шви відкриті, зуби стерті слабо (3, 4). Визначено, що чоловіку на час смерті було 25–35 років.

Поздовжній діаметр черепної коробки малий, поперечний – дуже великий. Череп виразно брахікранний (85,5). Висотний діаметр черепної коробки помірний. Вушна висота також потрапляє до категорії помірних розмірів (115,9). Горизонтальна окружність через краніометричну точку офріонвелика. Лобна кістка помірно широка у фронтальній площині й дуже широка в дорсальній частині. Потилиця широка.

Обличчя мезогнатне, за абсолютними розмірами – помірно широке і малої висоти (табл. 2), за верхнім лицевим покажчиком широке (еуріен). Профілювання його помірне. Кут альвеолярної частини обличчя малий.

Орбіти помірної ширини й малої висоти, індекс вказує на їх низьку загальну висоту (хамеконхія). Відносна ширина носа (53,6) вказує на те, що він широкий (хамеринія), нижній край грушоподібного отвору має форму

ямок (fossa). Симоичний та дакріальний індекси малі, таким чином, пере-
нісся характеризується як низьке. Кут випинання носа щодо рівня профілю
обличчя малий. Носовий шип розвинутий добре.

Таблиця 2.

**Індивідуальна краніометрична характеристика
жіночих і чоловічих черепів XVII ст. зі сіл Буяни за 2017 р.**

№ за Мартіном	Рік та № поховання	Буяни, шурф 2, Поховання 1 2017 рік.	Буяни, Поховання 2 2017 рік	Буяни, Поховання 3 2017 рік.	Буяни, Поховання 4 2017 рік
	Ознаки				
	Стать	♀	♀	♂	♂
	Вік	30–40	40–50	25–35	20–27
1.	Повздовжній діаметр	172,0	164,0	176,0	180,0
1в	Повздовжній діаметр від офріона	172,0	164,0	175,0	178,0
8.	Поперечний діаметр	135,0	144,0	150,4	145,4
17.	Висотний діаметр basion-bregma	130,0	130,0?	134,0	134,0
20.	Вушна висота porion-porion-bregma	106,6	105,9	115,9	-
9.	Найменша ширина чола	92,4	96,3	98,3	93,0
10.	Найбільша ширина чола	113,0	120,0	130,0	121,0
5.	Довжина основи черепа	97,5	98,0	101,0	-
11.	Ширина основи черепа	121,0	120,5	125,0	124,0
12.	Ширина потилиці	110,0	111,0	116,5	109,0
29.	Лобна хорда	101,0	105,0	107,2	-
30.	Тім'яна хорда	105,0	101,0	109,0	111,0
31.	Потилична хорда	97,2	91,0	96,0	91,0
25.	Сагітальна дуга	342,0	339,0	326,0	-
23а.	Горизонтальна окружність через ofrion	490,0	491,0	521,0	-
24.	Поперечна дуга ро-br-po	310,0	313,0	335,0	-
26.	Лобна дуга	110,0	120,0	122,0	-
27.	Тім'яна дуга	117,0	110,0	124,0	-
28.	Потилична дуга	115,5	109,0	116,0	-
FS	Висота вигину лоба	20,0	24,9	24,3	-
OS	Висота вигину потилиці	28,0	26,5	25,0	-

7.	Довжина потиличного отвору	36,8	-	33,6	-
16.	Ширина потиличного отвору	29,0	-	29,3	-
	Надперенісся (за Мартіном 1–6)	1,0	1,0	2,0	2,0
	Надбрівні дуги (1–3)	1,0	1,0	1,0	1,0
	Зовнішній потиличний бугор (1–5)	0,0	0,0	1,0	0,0
	Соскоподібний виросток (1–3)	1,0	1,0	2,0	1,0
	Нижн. край грушоподібного отвору	anthr	anthr	fossa	anthr
	Передньоносова ость (за Брока 1–5)	4,0	3,0	4,0	4,0
45.	Діаметр вилиць	124,5	121,9	134,0?	-
40.	Довжина основи обличчя	93,4	93,0	101,0	-
48.	Верхня висота обличчя	66,5	59,9	66,5	-
47.	Повна висота обличчя	113,8	96,6	-	-
43.	Верхня ширина обличчя	98,9	102,0	104,9	-
46.	Середня ширина обличчя	91,0	91,0	102,0	-
60.	Довжина альвеолярної дуги	52,8	48,8	-	-
61.	Ширина альвеолярної дуги	61,2	61,7	-	-
62.	Довжина піднебіння	46,0	40,6	-	-
63.	Ширина піднебіння	34,1	37,1	-	-
55.	Висота носа	50,1	46,8	51,3	-
54.	Ширина носа	22,0	23,8	27,5?	-
51	Ширина орбіти від mf	40,6	39,2	42,6	-
52.	Висота орбіти	33,2	30,9	31,5	-
	Бімалярна ширина fmo-fmo	91,9	92,0	98,5	-
	Висота назиона над fmo-fmo	15,0	14,6	18,0	-
	Зигмаксиллярна ширина zm-zm	91,0	91,0	102,0	-
	Висота субспінале над zm-zm	23,5	17,9	22,0	-
SC	Симотична ширина	11,2	8,0	14,0	-
SS	Симотична висота	5,0	3,7	4,0	-
MC	Максифронтальна ширина	17,0	16,7	23,0	-
MS	Максифронтальна висота	7,0	7,0	6,0	-
DC	Дакриальна ширина	23,0	21,1	29,9	-
DS	Дакриальна висота	12,0	11,5	12,0	-
	Глибина іклової ямки	-7,0	-5,0	-	-
77.	Назомаллярний кут	143,5°	144,9°	139,8°	-
∅Zm.	Зигмаксиллярний кут	125,0°	136,5°	133,1°	-

Tg 77	Назомалярний кут	3,063°	3,151	2,736	-
Tg Zm.	Зигмаксиллярний кут	1,936°	2,542	2,318	-
32	кут профілью чола від n	84,0°	91,0°	88,0°	-
	кут від gl	79,0°	82,0°	78,0°	-
72	кут загально лицевий	86,0°	90,0°	83,0°	-
73	кут сер. частини обличчя	88,0°	91,0°	84,0°	-
74	кут альвеолярної частини обличчя	71,0°	80,0°	60,0°	-
75	кут нахилу лицевих кісток	63,0°	60,0°	60,0°	-
75(1)	кут випинання носа	23,0°	30,0°	23,0°	-
8:1	Черепний індекс	78,5	87,8	85,5	80,8
17:1	Висотно-повздовжній показчик I	75,6	79,3	76,1	74,4
17:8	Висотно-поперечний показчик I	96,3	90,3	89,1	92,2
20:1	Висотно-повздовжній показчик II	62,0	64,6	65,8	-
20:8	Висотно-поперечний показчик II	79,0	73,6	77,1	-
9:10	Лобний показчик	81,8	80,3	76,5	76,9
10:8	Коронарно-поперечний	83,7	83,3	86,4	83,2
9:8	Лобно-поперечний показчик	68,4	66,9	65,4	64,0
48:45	Верхньолицевий показчик	53,4	49,1	49,6	-
48:17	Вертикальний фаціо-церебральний індекс	51,2	46,1	49,6	-
40:5	Показчик виступання обличчя	95,8	94,9	100,0	-
45:8	Горизонтальний фаціо-церебральний індекс	92,2	84,7	89,1	-
9:45	Лобно-вिलичний індекс	74,2	79,0	73,4	-
52:51	Орбітний індекс	81,8	78,8	73,9	-
54:55	Носовий індекс	43,9	50,9	53,6	-
DS:DC	Дакріальний індекс	52,2	54,5	40,1	-
SS:SC	Симотичний індекс	44,6	46,3	28,6	-
MS:MC	Максило-фронтальний індекс	41,2	41,9	26,1	-
63:62	Піднебінний індекс	74,1	91,4	-	-
61:60	Щелепно-альвеолярний	115,9	126,4	-	-
10:45	Лобно-виличний індекс	90,8	98,4	97,0	-

Умовні позначення: ♂ – чоловік; ♀ – жінка.

Проведений аналіз дає змогу зробити такі попередні висновки:

1. В ході досліджень 2016–2017 рр. було розкрито площу 12 кв. м та досліджено шість поховальних ям, ще одне поховання було законсерво-

вано. Попередньо за виявленими матеріалами некрополь можна датувати XVI–XVII ст.

2. За даними краніометрії виявлено, що жіноче поховання № 1 з шурфу № 2 з с. Буяни характеризується мезокранією, помірною висотою черепної коробки, довжиною основи черепа, лобною кісткою, широкою потилицею. Обличчя ортогнатне, помірно широке, помірно профільоване на верхньому рівні й сильно – на середньому. Орбіти помірної ширини та висоти. Ніс вузький, перенісся – високе. Кут випинання носа щодо рівня профілю обличчя помірний.

3. Визначено, що жіноче поховання № 2 з Буянів брахікранне з помірно високою черепною коробкою. Вушна висота мала. Довжина основи черепа помірна. Потилиця широка. Обличчя ортогнатне, вузьке й низьке, за верхнім лицевим індексом – широке. Профілювання його помірне на верхньому рівні, сплющене – на середньому. Орбіти середні, перенісся високе. Кут випинання носа дуже великий.

4. За даними краніофенетики, на соскоподібній кістці жіночого поховання № 2 з обох боків виявлено рідкісну ознаку (супромастоїдальна ямка).

5. Виявлено, що поховання № 3 з Буянів належить чоловікові 25–35 років. Воно характеризується брахікранією. Висотний діаметр черепної коробки помірний. Лобна кістка помірно широка у фронтальній площині й дуже широка у дорсальній частині. Потилиця широка. Обличчя мезогнатне, помірно широке, низьке, помірно профільоване. Орбіти низькі. Ніс широкий, перенісся низьке. Кут випинання носа щодо рівня профілю обличчя малий.

Джерела та література

1. Алексеев В. П., Дебец Г. Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. – М., 1964.
2. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии. – К., 2013.
3. Баранович О. І. Залюднення України перед Хмельниччиною. Ч. 1: Залюднення Волинського воеводства в першій половині XVII ст. – К., 1930.
4. Бірюліна О., Долженко Ю. Историко-антропологичний нарис про похованих у крипті луцької Хрестовоздвиженської (Братської) церкви // Старий Луцьк. Матеріали Х ювілейної наук. конф. «Любартівські читання» присвяч. 585-й річниці З'їзду європейських монархів у Луцьку. – Луцьк, 2014. – С. 111–123.
5. Герасимова М. М., Пежемский Д. В. Мезолитический человек из Песчаницы: комплексный антропологический анализ. – М., 2005.

6. Долженко Ю. В., Мазурик Ю. М. Краніологія населення Луцька XVII–XX ст. // Український історичний збірник. – Вип. 18. – 2015. – С. 368–386.
7. Козинцев А. Г. Этническая краниоскопия: расовая изменчивость швов черепа современного человека. – Л., 1988.
8. Кучинко М. М., Златогорський О. Є. Пам'ятки археології Луцького району Волині. – Луцьк, 2010.
9. Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Ред. В. Кравченко. – К., 2005.
10. Мовсесян А. А. Фенетический анализ в палеоантропологии. – М., 2005. – 272 с.
11. Пежемский Д. В. Первые палеоантропологические материалы из Старой Руссы // Вестник антропологии. – Вып. 21. – 2012. – С. 38–47.
12. Цинкаловський О. М. Стара Волинь та Волинське Полісся. В 2 т. – Вінніпег, 1986.
13. Berry A. C., Berry R. J. Epigenetic Variation in the Human Cranium. J. Anat. – 1967. – V. 101. – P. 361–379.
14. Brothwell D. R. Digging up Bones. – London, 1972.
15. Buxton L. H. D., Morant G. D. Essential Craniological Technique. J. Roy. Anthropol. Inst. – 1933. – V. 63. – P. 19–47.
16. Kozintsev A. Homo. Ethnic Epigenetic: a New Approach Ethnische Epigenetik. – Vol. 43/3. – Jena, New York, 1992. – P. 213–244.
17. Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. In systematischer Darstellung. Mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen Methoden für Studierende, Ärzte und Forschungsreisende. Zweite, vermehrte Auflage. Zweiter Band: Kraniaologie, Osteologie Mit 281 Abbildungen im Text – Jena: Verlag von Gustaf Fischer. – Bd. II. – 1928. – 1062 S.
18. Ubelaker D. H. Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation. – Teraxacum, 1984.
19. Vallois H. V. Laduree de la vie chez l'homme fossile. L'Anthropologie. – 1937. – 47. – P. 499–532.

Долженко Ю. В., Верба Т. В. Археологічно-антропологічні дослідження некрополя XVI–XVII ст. у селі Буяни на Волині.

Перша згадка про село Буяни датується 1455 р., коли воно перейшло до князя Чорторийського. Пізніше село належало до володінь луцьких православних єпископів. В ході досліджень 2016–2017 рр. було розкрито площу 12 кв. м та досліджено шість поховань XVI–XVII ст. За даними краніометрії виявлено, що жіноче поховання № 1 характеризується мезокранією, помірною висотою черепної коробки, обличчя ортогнатне, помірно широке. Ніс вузький, перенісся високе. Жіноче поховання № 2 характеризується брахікранією, помірною висотою черепної коробки, обличчя ортогнатне, вузьке та низьке, за верхньо-лицевим індексом – широке. Профілювання його помірно на верхньому рівні і сплющене на середньому, кут випинання носа дуже великий. Поховання № 3 належить чоловікові 25–35 років. Воно характеризується брахікранією, висотний діаметр черепної коробки помірний, обличчя мезогнатне, помірно широке, низьке. Ніс широкий, перенісся низьке. Подальші археологічні дослідження дадуть змогу більш точно датувати пам'ятку,

а збільшення антропологічного матеріалу надасть можливість визначити особливості місцевого населення.

Ключові слова: Буяни, поховання, краніометрія, краніоскопія, антропологія, археологія

Dolzhenko Yu.V., Verba T.V. Archaeological and anthropological studies of the necropolis of the 16th-17th centuries in the village of Buiany in Volhynia.

The first mention of the village of Buiany is dated 1455, when it became the property of Prince Czartoryski. Later, the village belonged to the Lutsk Orthodox bishops. During the research of 2016–2017, an area of 12 square meters was disclosed and six burials of 16th-17th centuries were investigated. According to the craniometrics, it was found that female burial 1 is characterized by mesocrania, has a moderate height of the cranial box, orthognathic face, moderately wide. The nose is narrow; the bridge of the nose is tall. Female burial 2 is characterized by brachioocrania, has a moderate height of the cranial box, orthognathic face, narrow and low, according to upper face index – wide. Its profiling is moderate on the upper level and flattened on the average; the angle of nasal puncture is very large. Burial 3 belongs to a man 25–35 years old. It is characterized by brachioocrania, the height of the cranial box is moderate, and the face is mesognathic, moderately wide, low. The nose is wide; the bridge of the nose is low. Further archaeological research will allow providing a more accurate date; the increase in anthropological material will make it possible to determine the characteristics of the local population.

Key words: the village of Buiany, craniometrics, craniocopy, anthropology, archaeology.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
Пам'яті Володимира Саватійовича Шелом'янцева-Терського	
Терський С. Володимир Шелом'янцев-Терський – дослідник міст Галицько-волинської держави	5
Парфенюк Л. Шукаючи сліди Пересопниці: до 100-річчя з дня народження В. С. Шелом'янцева-Терського	17
Коцюбайло В. Внесок Володимира Терського в дослідження середньовічної Пересопниці	24
Дослідження Пересопниці	
Бардецький А., Войтюк О. Житло милоградської культури з поселення Пересопниця-Баранівка-2 Рівненського району	29
Панишко С. До питання про розміри дитинця літописної Пересопниці	49
Прищепа Б. Пересопниця в XV – на початку XVII ст. за археологічними та писемними джерелами.....	57
Чекурков В., ШарковаР., Антонюк О. Клуб «Юний археолог» ПДМ м. Рівного та його дослідження в Пересопниці	76
Жарська О. Давньоруські кресала з фондів Культурно-археологічного центру «Пересопниця».....	85
Історія Волині	
Александрович В. Як галицький князь Володимирко Володаревич, повертаючись з-під Києва, срібло збирав	91
Dąbrowski D. Badania archeologiczne Piotra Pokryszkina na Wysokiej Górcie w Chełmie z lat 1910–1912 czyli o wpływie polityki i ideologii na naukę.....	98
Дослідження АРХЕОЛОГІЧНИХ ПАМ'ЯТОК ВОЛИНИ	
Бандрівський М., Білик М. Два нових комплекси латенського періоду зі сходу Волинської височини	114
Ткач В. Матеріали доби ранньої бронзи з поселення Буща-Тартак-2 на малому Поліссі	125
Вашета М., Охріменко Г., Локайчук С., Матейчук О. Палеометалеві вироби басейну річки Стубли.....	136
Пшеничний Ю. Ділянки просторової структури літописного Дубена у дослідженнях 2014–2017 рр.	144
Долженко Ю., Верба Т. Археологічно-антропологічні дослідження некрополя XVI–XVII ст. у с. Буяни на Волині	163
Войтюк О., Вашета М. Результати археологічних досліджень на городищі с. Грушвиця 2018 року	179
Баюк В. Православні святині давнього Луцька у світлі археології	185
Відомості про авторів.....	198

Науково-краєзнавче видання

**АРХЕОЛОГІЧНІ ЗОШИТИ
З ПЕРЕСОПНИЦІ**

Збірник наукових праць

Випуск 6

Матеріали науково-практичної конференції
«Нові дослідження
пам'яток археології на Волині»
(15-16 листопада 2018 р.)

Комп'ютерна верстка та дизайн
Віктор Луц, Ольга Морозова

Обробка ілюстрацій
Віктор Луц

Видруковано ПП Дятлик М. С.
35304, Рівненська область, Рівненський район,
с. Корнин, вул. Центральна, 58.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 11 від 12.06.2002 р.